

9.9.2018

Opettamisesta, lukemisesta ja kirjoittamisesta

Luin hiljattain kirjaa Koulun kello soi, opettajat muistelevat (Gummerus 1980). Seuraavassa ote inarilaisen opettajan, kateekka Laura Lehtolan (synt. 1902) haastattelusta (kateekka oli lasten alakouluopetuksen antaja, kiertokoulun opettaja):

Mitä se kateekkana olo oikeastaan oli?

- Viran puolesta kateekka on opettaja, mutta siinä oli oltava kaikkena mitä elämässä tarvitsi, papin ja lääkärin tehtävistä halkojätkän hommiin. Olin 16-vuotiaana ensimmäisen kerran kätilönä. Kaikki lapsethan syntyivät kotona. Jumala auttoi niin, että kaikki synnytykset onnistuivat hyvin. Kylät ja asumukset olivat kaukana kirkolta ja kaukana toisistaan.

Kuinka nuo matkat tehtiin?

- Piti olla useita poroja pitkillä matkoilla. Minulla oli omia ”taamottuja” poroja. (taamottu = opetettu) Kaikenlaisella ilmalla mentiin. Aikataulut sai jäädä. Matkaan piti lähteä sillä mielin, että ellen tällä viikolla pääse perille, niin ehkä seuraavalla. Silloin ei ollut hätää, jos eksyikin matkalla. Ilmoista ja kelistä riippui kaikki. En tosin koskaan eksynyt, mutta sää ja keli saattoi hidastaa matkaa. Poroista piti pitää parempi huoli kuin itsestään. Jos porot väsyivät, eivät saaneet ruokaa tai eivät olleet tarpeeksi levänneet, silloin oli hukassa erämaassa. Poro itse kyllä tietää missä sen ruoka on. Se alkaa haistella ja kuopia lunta. Se kyllä tietää, että siinä on jäkälää ja voi leiriytyä. Itse tuli varustautua polttopuilla nuotiota varten. Lumen alle, lumikieppiin voi asettua nukkumaan kuin riekko. Siellä on lämmin.
Siinä tuli sinuksi luonnon kanssa ja oli likellä Luojaa.

Entä kylälle tullessa? Kuinka se koulu oikein pantiin pystyyn?

- Joissakin kylissä oli useampia taloja, mutta yleensä oli sellaisia erämaamökkejä, joissa oli vain sen mökin lapset. Mutta jos lähistöllä, 40-50 kilometrin etäisyydellä, oli toisia mökkejä, kerättiin lapset yhteen ja koulu

alkoi. Lapset olivat sitten tavallisesti myös opettajan täysihoidossa. Jos vanhemmilla oli antaa ruokaa ja vaatteita mukaan, niin hyvä oli, mutta useimmilla ei ollut. Vanhemmat toivoivat hartaasti, että heidän lapsensa oppisivat lukemaan ja saisivat muuta opetusta, mutta pahoittelivat sitä, ettei ollut aina ruokaa eikä vaatteita. En koskaan kieltäytynyt ottamasta lapsia kouluun, vaan pidin huolen heidän täysihoidostaan.

Me suomalaiset olemme lukevaa ja kirjoittavaa kansaa, mutta ei ole niin kauhean kauan siitä, kun luku- ja varsinkin kirjoitustaito olivat harvinaisia. On aivan käsittämättömän hienoa, että edellä kuvattuja opettajia on ollut. Tilanne oli luku- ja kirjoitustaidon suhteen meillä niin vähän aikaa sitten samanlainen kuin se on nyt monessa kehittyvässä maassa nyt.

Tuossa kirjassa on muuten myös kiinnostava luku ihmisistä 1900-luvun alussa. He olivat käyneet kiertokoulua, jossa oppi lukemaan, mutta kirjoitustaito jäi hataraksi. He eivät osanneet muodostaa kirjoittaen lausetta, loogista ajatusketjua. Kun ihminen oppii kirjoittamaan, hän oppii ajattelemaan. Kirjoittaminen on ajatteleminen, kuten äitini, äidinkielen opettajani, tapasi sanoa.

Yksi oleellinen tekijä sivistysvaltion synnyssä on naisten koulutus. Kun tytöt saavat sivistystä, hyöty koituu koko yhteisön hyväksi. Sellainen on naisen luonto. Käytän tässä vanhahtavaa sanaa sivistys, koska se on hieno sana. Sivistys on sitä, kun lapsille opetetaan, miten täällä maailmassa tulee toimeen, miten otetaan muita huomioon, ja miten monin tavoin ihminen voi ilmaista itseään; kirjoittamalla, puhumalla, kuvia tekemällä, hoitamalla kasveja tai eläimiä, kartuttamalla tieteellisiä tosiasioita.

Kaikilla ilmiöillä on kuitenkin myös varjonsa. Koulunkäynti on etuoikeus ja edellytys sille, että lapsella on vaihtoehtoja elämässään. Opettajat ovat kuitenkin ihmisiä ja nimenomaan oman aikansa ihmisiä, oman kasvatuksensa tuotteita. Koulu saattaa opettaa paitsi tärkeitä taitoja, myös häpeää, silloin kun opetus keskittyy virheisiin eikä pedagogista rakkautta ja perusteltua ihmiskäsitystä ole. Lapsi oppii häpeämään sitä, mikä hänessä on parasta: omaa yksilöllisyyttään. Aikuisikä menee sitten sen uudelleen etsimiseen. Yksi tapa löytää oma yksilöllisyytensä on kirjoittaminen.

Tulen kirjoittavasta suvusta. Sukuni naiset, usein juuri naiset, kirjoittivat valtavan määrän kirjeitä ja päiväkirjoja. Äidinäitini kirjoitti runoja, äitini oli intohimoinen kirjallisuusihminen, minä kirjoitan, tyttäreni kirjoittavat. Itse tunnustan hävittäneeni ison osan vanhoista päiväkirjoistani, kuten äitinikin teki. Jotenkin niitä lukiessa tulee sellainen olo, ettei niistä asioista ole paljon lapsille kertomista. Äitini jätti kuitenkin jälkeensä kaksi päiväkirjaa, mistä olen iloinen. Niitä lukiessa olen saanut tutustua siihen puoleen äidissä, jota hän ei tuonut ilmi. Hän oli

herkempi kuin luulin. Hänellä oli omat taistelunsa. Hänellä oli suruja ja iloja, joista en tiennyt mitään.

Myös Leenanniityssä on kirjoittavia naisia. He kirjaavat päiväkirjoihinsa päivittäiset työnsä ja ajatuksensa. Leenanniityn ihmiset ovat kuvitteellisia, mutta kirjan lähtökohtana ovat todelliset päiväkirjat ja kirjeet 50- ja 80-luvulta, joita luin ennen kirjan kirjoittamista. Tulkoon tässä sanotuksi, että mikään niistä ei ollut äitini kirjoittama. Leenanniityn tarina ei ole perheeni tarina, mutta sijoittuu kyllä samoihin maisemiin, missä lapsuuteni vietin.

Lukiessani ihailin valtavasti naisten kykyä kuvata omaa elämäänsä. Päiväkirjoista ja kirjeistä olisi riittänyt aiheita moneen kirjaan. Valitsin Leenanniityn lähtökohdaksi kuitenkin vain muutaman tapahtuman: yhden rakkaustarinan ja yhden sairaalakokemuksen, jotka saivat mielikuvitukseni nousemaan lentoon. Olemassa oleva, todellinen paikka Etelä- Pohjanmaalla on myös Leenanniityn matalikko, josta kerrotaan synkkää tarinaa työstä, joka käveli syksyiseen veteen petyttyään rakkaudessa.

Päiväkirjoja ja kirjeitä lukiessani minulle nousi mieleen kysymys, josta tuli Leenanniityn lähtökohta: Leena elää nuoruuttaan 50-luvulla, ja hänen isänsä päättää hänen puolestaan, kuka on tyttärelle sopiva sulhanen. Leenan tyttäressä äidin alistuminen isän tahtoon on muuntunut itsesensuuriksi. Hän luopuu vapaaehtoisesti siitä, mikä on hänelle kaikkein tärkeintä, sekä ammatillisesti että ihmissuhteissaan. Tyttärentytär on vapaa, itsenäinen nykyajan nainen. Hän on sen arvoinen, kuten mainoslause kuuluu. Mieleen kuitenkin tulee kysymys, onko tyttärentyttären vapaus näennäistä? Miten paljon hän on perinyt äidiltään ja isoäidiltään käsityksiä siitä, mitä hän ansaitsee ja minkälaista on hyvä elämä?

Leenanniityssä halusin myös kuvata isoäidin kokemusten vaikutusta tyttäreeseen ja tyttärentyttäreeseen. Aikaisempien sukupolvien (usein puhumattomat) ilot ja surut jatkavat elämäänsä seuraavissa sukupolvissa. Lapsi on hyvin herkkä vaistoamaan vanhempiansa sielunliikkeitä. Kun asioista ei puhuta, lapsi kehittää omat tulkintansa aikuisten tunteille. Leenanniityssä naiset tulkitsevat toistensa tunteita ja ajatuksia omista lähtökohdistaan, ja usein tulkinta menee harhaan. Naiset luulevat tuntevansa toistensa ajatukset menneisyydestä ja nykyisyydestä, mutta eivät kysy toisiltaan, miten asiat ovat. Yksi esimerkki tästä on nuoren Leenan sairaalakokemukset. Hänen tyttärensä Matleena suuttuu tulisesti, kun saa tietää, että hänen äitinsä on ollut nuorena mielisairaalassa. Matleenan mielestä äiti on salannut asioita, joita tyttären pitäisi tietää ymmärtääkseen, kuka on. Tämähän on ihan totta. Mutta syyt, miksi äiti on salannut monia asioita, ei olekaan se, että hän haluaisi antaa itsestään paremman kuvan, tai että hän olisi jotenkin luonnostaan salailusta pitävä henkilö. Hän halusi suojella Matleena. Hän toivoi, että tytär voisi

elää ilman edellisen sukupolven rasitteita. Tämähän on meille sodan nähneiden vanhempien lapsille tuttu kuvio. Me tiesimme, että oli jotain, mistä ei puhuttu, ja syytimme vanhempiamme vaikenemisen kulttuurista. Sitä ei kuitenkaan tiedä, olisimme itse olleet sen viisaampia samassa tilanteessa.

Päiväkirjat ja kirjeet, joita luin, olivat aarteita. Uuden kirjan aihe voisi olla esimerkiksi yksissä kirjeissä kuvattu rakkaus, joka syttyi Seinäjoen Törnävän b-mielisairaalassa potilaan ja vaimoan katsomaan tulleen vierailijan välillä...mutta se on kokonaan toinen tarina.

Joku on joskus esittänyt ajatusleikin, että ihminen joutuu kuolemansa jälkeen paikkaan, johon uskoo. Hän luo elämänsä aikana ikuisuutensa muodon. Yksi joutuu omanlaiseensa taivaaseen, tai helvettiin, toinen yhdistyy muuhun luomakuntaan energiana, kolmas elää ystävien muistoissa. Itse asiassa tämä olisi ihan loogista. Luommehan me jo eläessämme sen todellisuuden, jossa elämme: yksi näkee petoksia kaikkialla, toinen tapaa joka paikassa ystävyttä ja lohtua. Joku kulkee maailmassa täynnä itseluottamusta ja kiinnostusta, toinen jää kotiin, koska ulkomaailma on vaarallinen ja arvaamaton. Ihmiset elävät eri todellisuuksissa.

Elämä kohtelee meitä samalla tavalla kuin me kohtelemme itseämme.

Kirjallisuus on omanlaisensa taivas. Olen joskus sanonut oppilaille, että leffat ovat ihan kivoja ja mielenkiintoisia, mutta niissä me katselemme toisten mielikuvituksen luomia kuvia, valmiita kuvia. Kun lukee kirjaa, kuvat nousevat omasta mielikuvituksesta, ja se on elämää suuresti rikastuttava asia. Kun luen kirjaa, luon omaa taivastani eli paikkaa, joka on oma maailmani. Jos luen kirjoja, minulla on aina paikka, minne mennä.

Minun kirjataivaani on täynnä ideoita ja ajatuksia. Ne luovat siltaa minun ja maailman välille. Kuulun jonnekin. Olen osa jotakin.

Olin hiljattain Tampereen Teatterikesän esityksessä Hevonen, minun veljeni. Kaksi nuorta taiteilijaa esitti Ojakadulla, Eeva-Liisa Mannerin aukiolla, Mannerin hevostarunoja.

Unen raiteet kasvavat ruohoa ja kamomillaa,
unen vanhus keittää vihreää teetä.
Ja vaunut ajavat ohi suden tuntina,
ajopelin akseliin on köytetty koiran veli.
Hevonen on hallava, ajurilla haljenneet kasvot.
Hevonen minun veljeni on tallannut suden jälkiin.

(Eeva-Liisa Manner: Hevonen minun veljeni)

Kun kuulin sanat ”Hevonen minun veljeni on tallannut suden jälkiin”, kyyneleet tulvivat silmiini. Nousin lentoon. Sain kosketuksen johonkin arkkityyppiseen, ajattomaan, koko luomakunnan kanssa yhteiseen ja äärimmäisen yksityiseen samaan aikaan. Mitä siinä tapahtui? Ei siitä muuta osaa sanoa, kuin että kirjallisuus, silloin kun se kolahtaa, avaa uudet maailmat, antaa uudet käsitteet asioille, jotka tiedän, mutta en ole osannut ilmaista. Se antaa sanat sanojen tuolla puolen ja yhtäkkiä olen kuin rakastunut: värit ympärilläni ovat kirkkaammat, kuulun maailmaan, näen kokonaisuuksia, olen elossa, ymmärrän enemmän.

Mannerin suden jälkiin astuva hevonen on huima kuva, minulle. Sen metaforat ja symbolit ovat paitsi arkkityyppisiä, myös hyvin henkilökohtaisia. Kun teksti koskettaa sekä yhteistä että henkilökohtaista todellisuutta, se tosiaan koskettaa. Minulle sana ”hevonen” sisältää lapsuuden naapurin suomenhevosen, joka noukki silkinpehmeällä turvallaan sokeripalan kämmeneltäni kesäillassa, kun ympäristö tuoksui hevosen lannalta ja saunan savulta; se sisältää ratsastustunnit pienen tyttäreni kanssa, kun minua pelotti ja hermostutti, kun hevosessa ei ollut rattia eikä jarruja; se sisältää mielikuvia huimasta vapaudesta. Entä sana ”susi”? Minulle susi on tärkeä eläin. Se on sosiaalinen ja älykäs, kaunis ja villi. Se on petoeläin. Se on kesyttämätön koira. Se on veljeni niin kuin kaikki eläimet ovat mykkiä veljiäni ja sisariäni. Entä mitä merkitsee ”suden jälkiin tallaminen”? Suden jäljistä ei pysty päättelemään lauman kokoa: suden astuvat ensimmäisenä jonossa kulkevan jälkiin. Me näemme vain yhden pedon jäljet. Mitä runossa tapahtuu, kun hevoseni, veljeni, astuu suden jälkiin? Siinä tapahtuu jotain, mikä on totta. Se on minulle niin totta kuin olla voi. Se on elävä lause, elävä kuva.

Runoanalyysi on mielenkiintoista, mutta elämässä on sijansa myös mysteerillä. Loppujen lopuksi on selittämätöntä, miksi joku teksti on juuri jollekin lukijalle se upea.

Kirjoittaminen on raakaa työtä, mysteeri ja koko elämän kestävä tutkimustyö: mikä on minun tapani käyttää sanoja? Miten juuri minä voin ilmaista omaa tapaa hahmottaa maailmaa? Tehtävä on ihastuttava ja kauhea. Välillä sitä tekee valtavassa flow`ssa ja sitten syöksyy epätoivon alhoihin... turhaan ei sanota, että kirjoittaminen on jonkinlainen pakkomielle. Sitä vain jatkaa, vaikka hermot ovat ihan riekaleina niin kuin Leenanniityn Leenalla miehensä voileiväntekoa katsellessa.

Risto Ahti sanoi kerran, että kirjoittaja on semmoinen, että kun siihen on iskemässä henkilökohtainen katastrofi, se jo seuraavassa hetkessä sommittelee

tilanteesta tekstiä. Kirjoittaja tekee tekstin henkilökohtaisesta. Lukija tunnistaa kirjoittajan henkilökohtaisessa yhteisen. Kirjat rakentavat siltaa ihmisestä ihmiseen.

Ilona Tomi

Puhe on pidetty Ilona Tomin romaanin Leenanniitty julkistamistilaisuudessa Sastamalassa 9.9.2018.

Muita Ilona Tomin kirjoja:

Suden lahja, satukirja sairastuneen lapsen perheelle ja hoitajille, Kunsti Kustannus 2016

Palo, romaani, opettajan ja opettajan yhteinen kasvutarina, Book House 2016

Ilona Tomi

www.ilonatomi.fi

puh. 050 3645922